

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
РІВНЕНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФІЛОЛОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

**УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА В
КУЛЬТУРОЛОГІЧНОМУ АСПЕКТІ:**

МАТЕРІАЛИ НАУКОВО-ПРАКТИЧНОГО СЕМІНАРУ

Рівне – 2022

ББК 83

УДК 82

Українська література в культурологічному аспекті: матеріали науково-практичного семінару / ред. кол. О. Кирильчук, М. Крупка. Випуск II. Рівне : РДГУ, 2022. 38 с.

Матеріали збірника присвячені науковому осмисленню актуальних проблем українського літературознавства – феміністичним та постколоніальним студіям. Основу видання склали результати досліджень науково-педагогічних працівників та здобувачів вищої освіти філологічного факультету РДГУ, які були напрацьовані в межах діяльності проблемних груп кафедри української літератури («Постколоніальні стратегії української літератури XIX – XXI ст.», «Українська література у феміністичній проєкції») і апробовані під час роботи науково-практичного семінару «Українська література в культурологічному аспекті» (Рівне, 15 листопада 2022 року).

Рекомендовано до друку рішенням кафедри української літератури
Рівненського державного гуманітарного університету
(протокол № від листопада 2022 р.)

Редакційна колегія:

КИРИЛЬЧУК О. М., кандидат філологічних наук, доцент;

КРУПКА М. А., кандидатка філологічних наук, доцент.

За зміст матеріалів і правильність цитування відповідальність несе автор

© Рівненський державний гуманітарний університет, 2022

ЗМІСТ***ВАСЬКОВЕЦЬ ЮЛІЯ***

Художні стратегії переосмислення минулого у романі Оксани Забужко
«Музей покинутих секретів»..... 4

КИРИЛЬЧУК ОЛЕКСАНДР

Між війною і помстою: антиколоніальні стратегії
українського романтизму..... 8

КРУПКА МИРОСЛАВА

Код тілесності в автобіографічному жіночому тексті..... 14

МИХАЛИК ІРИНА

Інтертекстуальність у творчості Ірен Роздобудько..... 18

НАУМЧУК ІЛОНА

Репрезентація подій російсько-української війни
у романі «раКУРС» Світлани Талан 24

НИЧИПОРЧУК ТЕТЯНА

Феномен авторської свідомості: теоретичний аспект..... 28

РОМАНУХА ТЕТЯНА

Етнотипи в думі-казці Степана Васильченка «Ось та Ась»..... 31

СЕРГІЙЧУК АННА

Вибір ідентичності в умовах війни
(за романом «Смерть Лева Сесіла мала сенс» Олени Стяжкіної)..... 35

КОД ТІЛЕСНОСТІ В АВТОБІОГРАФІЧНОМУ ЖІНОЧОМУ ТЕКСТІ

У різні періоди розвитку цивілізації змінювалося розуміння людської тілесності. Врешті, «XX століття реабілітувало тілесність, презентуючи тіло як незавершену й незамкнуту у собі систему, яку змінюють, якою керують, якою володіють, над якою панують через категорії болю й насолоди» [3, с. 43], проте гендерний вимір тілесності досі залишається дискурсивним аспектом. Про це свідчать численні праці науковців: Р. Барта, С. де Бовуар, С. Жижека, С. Зонтаг, Ю. Крістєвої, Ж. Лакана, М. Мерло-Понті, З. Фрейда.

Тілесність стає проблемним полем у спогадах Грицька Григоренка (Олександри Судовщикової-Косач). Ці мемуари презентують в українському культурному просторі автобіографічну парадигму письма, структуровану у формі бесіди з покійним чоловіком Михайлом Косачем.

Поняття «хаосу», винесене у заголовок, програмує ідейно-світоглядне наповнення твору. Спогади виконують, з одного боку, терапевтичну функцію, дозволяючи через омовлення позбутися комплексу вини, а з іншого, шляхом ретроспекції, жінка заново проживає любовну історію з незвичної перспективи. Нараторці, емоційно закритій людині, складно писати відверто про інтимні подробиці подружнього життя: «О, если бы кто прочел эти строки, они, быть может, показали бы ему даже порнографией» [2, с. 244]. (Цитуємо мовою оригіналу). Проте вона докладає зусиль, аби переосмислити цей досвід.

У спогадах жінка відновлює минуле і дає йому оцінку вже з позицій теперішнього. У родині Косачів простежується своєрідна інверсія гендерних стереотипів: чоловік втілює емоційне чуттєве начало і асоціюється з квіткою орхідеєю: «и они чем-то действительно похожи на тебя: льнущей ласки, замкнутости, нежности, боязни и будто раскаяния, красоты в них много, как было в тебе...» [2, с. 249], натомість Олександра гранично раціональна та скептична.

Постать Михайла Косача у рецепції дружини реалізує взірцеву любовну поведінкову схему, яку Еріх Фромм означив через турботу, відповідальність, повагу і знання [7, с. 53]. Закоханий чоловік через пристрасний погляд ідеалізує об'єкт, і жінка відображається у його проекції: «... когда ты, бывало, в порыве восторга, которого ты никогда ни перед кем не стыдился, усаживал меня на колени и говорил, мило и наивно обращаясь к окружающим: «Посмотрите на это дитячко! Вот какое Сашенятко у нас!...» [2, с. 251]. На противагу жінка обирає куртуазну модель стосунків, у якій, за словами Дені де Ружмона, «люблять саме кохання, саму можливість кохати. І вони діють так, ніби зрозуміли, що перешкоди захищають та освячують

кохання у їхніх серцях, аби перетворити його у нескінченність в момент абсолютної перешкоди – у момент смерті» [6, с. 40].

Трагічним видається той факт, що після втрати коханого бачення нараторкою подружніх стосунків кардинально змінилося: іронічна та раціональна Дама постає пристрасною закоханою жінкою. Славою Жижек, аналізуючи подібну ситуацію, зауважує, що саме в цей момент виникає істинна любов: «тут ми стаємо свідками того високого моменту, коли люблений перетворюється на люблячого, подаючи свою руку й «повертаючи любов» /.../ Це обернення позначає собою точку суб'єктивізації: об'єкт любові перетворюється на суб'єкта в ту саму мить, коли відповідає на поклик любові» [4, с. 92]. Любовні стосунки переосмислюються у спогадах жінки, яка відповіла взаємністю на любов, що вже не має сенсу.

Проблемам тілесності у мемуарах приділяється багато уваги, хоча сама авторка не вважає цю складову першочерговою у рецепції себе та інших. Проте, як зазначає Моріс Мерло-Понті: «Сексуальна історія якоїсь людини є ключем до її життя тому, що в сексуальність проектується її спосіб буття у світі, тобто ставлення до часу та інших людей» [5, с. 189]. Усвідомлення оповідачкою власної тілесності позначене негациєю: «Я никогда не любила своего тела, своего лица, которое казалось мне очень некрасивым, и всегда отворачивалась, видя себя в зеркале» [2, с. 252]. Автовідторгненню жінки протиставляється обожнення та естетизація її тіла чоловіком: «Тело это всегда казалось мне, да и другим оно так кажется, некрасивым, длинным, худым, желтым, а ты... ты любил его, ты видел в нем красоту, которую никто не увидит» [2, с. 236]. З огляду на це, Олександра акцентує саме тілесний аспект як найбільш конфліктний у подружньому житті. Нараторка категорично не сприймає сексуальність як невід'ємну складову шлюбу. Вона трактує пристрасть як ворога, що руйнує міжособистісні стосунки: «Как часто мне казался невыносимым, позорным этот акт, унижающим нас, наше человеческое достоинство, как часто хотелось, чтобы именно между нами не было этого» [2, с. 239]. Вилучення елементів тілесного з любові проблематизує і сам шлюб: презирливе ставлення жінки до статевого потягу примушує чоловіка нівелювати роль коханця на користь товариша і усвідомлювати злочинність проявів сексуальних бажань.

Ідея платонічної дружби між чоловіком і жінкою у спогадах проходить лейтмотивом. Авторка шукає таких стосунків протягом усього життя, адже фізичну близькість навіть у подружжі вважає недостойною високого призначення людини і неодноразово звинувачує чоловіка у сексуальній одержимості, з жалем зазначаючи, що вони не могли бути лише друзями.

У фізичних стосунках вона ідентифікує себе винятково як сексуальний об'єкт, прирівняний до статусу речі, і таке позиціонування унеможлиблює повноцінне подружнє життя: «А я ... отталкивала тогда твои ласки, я медлила, я видела в глубине твоих прекрасных глаз этого врага, эту страсть ... но зверь жил, он хотел... он не мог, не хотел ждать...» [2, с. 291].

Бестіарні образи стають метафорою любовців, зокрема коханці асоціюються з гаддям, а секс бачиться проявом тваринних інстинктів. Дружина повсякчас прагне уникнути тілесних утіх і ставиться до них як до неприємного обов'язку, пов'язаного винятково з продовженням роду. Після народження доньки подружжя хотіло ще сина, і Олександра, виступаючи у ролі мучениці, погоджується на фізичний зв'язок: «я принимала это как должное, как необходимое, как всякий физиологический акт организма» [2, с. 239]. Асоціація сексуального життя винятково з репродуктивною функцією, нівеляція фактора тілесної насолоди свідчить про травматизований тип свідомості жінки. Такі висновки робить і Сімона де Бовуар: «Невідомо, чи існує вроджена фригідність, – розмірковує дослідниця, – але цілком ясно, що психічні фактори, які впливають на еротичні здатності жінки, відіграють провідну роль» [1, с. 335].

Усвідомлення важливості тілесної близькості приходиться до Олександри не під час сексуальної насолоди, а у ситуації хвороби, коли тіло чоловіка позбавляється агресивної маскулітності, і жінка перестає бачити у ньому загрозу: «и я тогда полюбила ... твое тело, но не теплое, вздымающееся и здоровое, а это именно – больное, распростертое, не стыдящееся и лишённое желаний» [2, с. 240]. Таким чином реабілітація тілесності відбувається у форматі змученого тіла, яке викликає сексуальне бажання, на протипагу тілу здоровому, що провокує відразу.

Смерть коханого дала поштовх не лише до трансформації особистості оповідачки, але й пробудила жіночу сексуальність: «а в твоём желании ласкать меня и утешать, кроме участия, видела ещё страсть – животное чувство (потому что часто утешения и оканчивались актом), и это меня, как человека, оскорбляло и отталкивало и даже больше – отвращало, точно окунало в помой, отбросы, испражнения...А теперь...Где ты? Где твои ласки, даже не всегда желанные, даже подчас излишние?» [2, с. 242]. Чуттєве жадання стає чинником почуття до померлого, як еротична складова нової якості кохання.

Отже, у спогадах Олександри Судовщикової-Косач «Хаос» можна відстежити текстуальне виявлення мотиву тілесності, що реалізується через маркери куртуазії, платонічності, фригідності, табуованості, сексуальності.

Джерела:

1. Бовуар С. де. Друга стаття / пер. з франц. Н. Воробйової, П. Воробйова, Я. Собко. В 2 т. Т.1. Київ: Основи, 1994. 390 с.
2. Григоренко Грицько. Хаос. Спадщина: Літературне джерелознавство. Текстологія. Т.2. Київ: Фоліант, 2006. С. 208-313.
3. Жаркова Р. «Хірургія заїдає мою музу»: тіло і тілесність у жіночому письмі Лесі Українки. *Ідеологія національної аристократії (на пошану 150-річчя від дня народження Лесі Українки)*: зб. наук. праць. Львів, 2021. С. 42-50.

4. Жижек С. Метастази насолоди. Шість нарисів про жінку й причинність / пер. з словац. Київ : Альтернативи, 2000. 187 с.
5. Мерло-Понті М. Феноменологія сприйняття / пер. з франц. О. Йосипенко, С. Йосипенко. Київ: Український центр духовної культури, 2001. 552 с.
6. Ружмон Д. де. Любов і західна культура / пер. з франц. Я. Тарасюк. Львів : Літопис, 2000. 304 с.
7. Фромм Е. Мистецтво любові / пер. з англ. В. Кучменко. Харків : КСД, 2021. 192 с.

УКРАЇНСЬКА ЛІТЕРАТУРА В КУЛЬТУРОЛОГІЧНОМУ АСПЕКТІ:

матеріали науково-практичного семінару

Упорядкування
та наукове редагування
Олександр КИРИЛЬЧУК
Мирослава КРУПКА

Комп'ютерна верстка та макет
Олександр КИРИЛЬЧУК

Українська література в культурологічному аспекті: матеріали науково-практичного семінару / ред. кол. О. Кирильчук, М. Крупка. Випук II. Рівне : РДГУ, 2022. 38 с.

ББК 83
УДК 82

Формат 60x84.
Гарнітура Times New Roman Cyr.
Умовн. друк. арк. 2,21